

МИРНА М. ВИДАКОВИЋ¹
УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ У СУБОТИЦИ

СТРУЧНО УСАВРШАВАЊЕ ПРОФЕСОРА – СТАВОВИ ПРОФЕСОРА ПОСЛОВНОГ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА У СРЕДЊИМ СТРУЧНИМ ШКОЛАМА У СРБИЈИ

САЖЕТАК. Рад се бави стручним усавршавањем професора који пословни енглески језик предају у средњим школама у Србији. Циљ је сагледавање њихових ставова, искустава и потреба у погледу стручног усавршавања, како би се добиле смернице за унапређење ове области. Истраживање је обухватило 29 испитаника, а као истраживачки инструмент коришћен је анкетни упитник. Подаци су анализирани методама дескриптивне статистике и анализе садржаја. Резултати су показали да потребе професора нису довољно препознате, али да су они сами свесни важности професионалног развоја за педагошку праксу. Испитаници су указали на значај припреме професора за рад у области пословног енглеског језика, као и на неопходност пружања континуиране педагошке подршке у погледу јачања општих и стручних наставничких компетенција, при чему је од великог значаја компетентност водитеља програма усавршавања. Наглашена је и потреба за осавремењивањем и већом доступношћу програма, чему може да допринесе већа заступљеност виртуелних облика усавршавања, као и утврђивање места и времена активности усавршавања у складу са потребама и могућностима професора.

¹ vidakovicm@ef.uns.ac.rs

Рад је примљен 18. новембра 2019, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 3. децембра 2019.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: стручно усавршавање; пословни енглески језик; професор пословног енглеског језика.

УВОД

У оквиру средњошколског образовног система у Србији пословни енглески језик учи се у економским и економско-трговинским школама, али и другим школама, махом приватним, које нуде програме из области пословања и економије. Учење страног језика, односно пословног енглеског језика у средњим школама утврђено је Законом о средњем образовању и васпитању (*Сл. јласник РС*, бр. 55/2013, 101/2017 и 27/2018) и Правилником о наставном плану и програму средњег стручног образовања у подручју рада економија, право и администрација (*Сл. јласник РС – Просветни јласник*, бр. 10/2012 и 1/2013 – испр., односно *Сл. јласник РС – Просветни јласник*, бр. 6/2019).²

До 2012/2013. године елементи пословног енглеског језика изучавани су у склопу енглеског језика као општеобразовног предмета. Међутим, од школске 2012/2013. године, за профиле Финансијски администратор и Пословни администратор уведен је пословни енглески језик као засебан стручни предмет уз енглески језик у оквиру групе обавезних општеобразовних предмета. Професори који су до тада предавали енглески језик као општеобразовни предмет нашли су се у улози професора енглеског језика струке. Иако пословни енглески језик обухвата и компоненту општег енглеског језика (Dudley-Evans & St John, 1998; Frendo, 2005), циљ, садржина, имплементација и исходи наставе одређени су будућим радним окружењем полазника, што подразумева то да наставници поседују специфичне професионалне компетенције, као што су нпр. познавање стручне области полазника, курикуларне компетенције у контексту страног језика струке и сл., како би успешно одговорили захтевима наставе. Уочен је, међутим, изостанак педагошке подршке у погледу развоја релевантних наставничких компетенција, како од стране образовних институција тако и креатора програма стручног усавршавања (Vidaković, 2016).

Стручно усавршавање професора у Србији у погледу типова активности, начина и праћења реализације и сл. утврђено је Правилником о сталном стручном усавршавању и напредовању зва-

² Први документ био је на снази током спровођења истраживања. Нов правилник донесен је 2019. године.

ња наставника, васпитача и стручних сарадника (Сл. *Гласник РС*, бр. 85/2013, Сл. *Гласник РС*, бр. 81/2017 и 48/2018)³. Међутим, Пешикан, Антић и Маринковић (2010), Станковић, Ђерић и Милин (2013) и Зиндовић-Вукадиновић (2010) указали су на мањкавости у погледу његове операционализације. Они су навели да су начињене формалне, али не и суштинске промене, да понуда програма више одражава интересе понуђача, него што одговара стварним потребама професора, и да и даље постоје проблеми који се тичу осигурања квалитета, финансирања и мотивације за спровођењем стручног усавршавања.

Преглед програма стручног усавршавања у Републици Србији показао је да су активности које би одговориле потребама професора пословног енглеског језика спорадичне и не омогућавају континуиран и систематичан професионални развој. На пример, научни скупови на тему страног језика струке организују се сваке треће године у Београду од стране Друштва за стране језике и књижевности Србије, Секције универзитетских наставника страног језика струке и Универзитета у Београду, док су на Универзитету у Нишу до сада одржане три конференције (2012, 2014. и 2016. год.). Удружење наставника енглеског језика у Србији (ELTA)⁴ препознало је потребу за увођењем садржаја у вези са енглеским језиком струке у програме усавршавања, те је уврстило ову област међу теме своје годишње конференције. Идеја, међутим, није заживела у довољној мери. Анализа *Кашалоја програма стиалној стручној усавршавања наставника, васпийиача и стручних сарадника* (у даљем тексту Каталог) у периоду од 2012. до 2016. год. показала је да се пословни енглески језик јавио у оквиру само два програма: „Oxford Teachers’ Academy“ и „Кључне комуникационе вештине у енглеском језику потребне за развој каријере“ (Vidaković, 2016). Да се ситуација није побољшала показује анализа Каталога за 2018/2019, 2019/2020. и 2020/2021. годину у ком постоји само један програм који се бави питањима наставе енглеског језика струке – „Настава енглеског језика заснована на интердисциплинарном приступу“.

Професори у Србији имају могућност учешћа у међународним онлајн конференцијама и вебинарима које организују инострана

³ Први документ био је актуелан током спровођења истраживања. У међувремену је на снагу ступио нов правилник, што не утиче на резултате истраживања.

⁴ English Language Teachers’ Association.

удружења или издавачке куће, као нпр. IATEFL BESIG⁵, Macmillan, TESOL CALL-IS⁶ и сл., али наведени догађаји често нису препознати у систему вредновања стручног усавршавања код нас.

Стога је циљ овог рада анализа ставова, потреба и очекивања професора пословног енглеског језика у средњим стручним школама у вези са стручним усавршавањем како би се добиле конкретне смернице за креирање модела стручног усавршавања који би одговарао потребама професора и који би био у складу са савременим кретањима у областима учења страног језика струке и стручног усавршавања.

СТРУЧНО УСАВРШАВАЊЕ ПРОФЕСОРА – ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Већ дуже време је стручно усавршавање професора тема којом се баве разни актери у образовању, што указује на све већи значај ове области, као и на чињеницу да су друштвене, економске и образовне околности изузетно динамичне, те је неопходно непрестано преиспитивати и редефинисати постојеће моделе. Ипак, многи аутори (Beara i Okanović, 2010; Glušac, 2012, 2016; Циновић, 2010; Pešikan i dr., 2010; Polovina i Pavlović, 2010; Richards & Farell, 2005; Foord, 2009) сагласни су у вези са основним поставкама савременог схватања стручног усавршавања професора. Они сматрају да је то целоживотни, континуиран процес који доприноси променама не само педагошке праксе него и ставова, уверења и система вредности (Glušac, 2016). У том процесу, професори постају активни учесници и рефлексивни практичари који су подстакнути да истражују и преиспитују сопствену праксу. Стручно усавршавање је како индивидуални тако и сараднички процес, при чему се сарадња одвија са свим релевантним актерима у образовању и „пажљиво је испланирана и праћена“ (Richards & Farell, 2005, стр. 12).

⁵ International Association for Teachers of English as a Foreign Language, Business English Special Interest Group.

⁶ Teaching English to Speakers of Other Languages, The Computer-Assisted Language Learning Interest Section.

КОМПЕТЕНЦИЈЕ ПРОФЕСОРА ПОСЛОВНОГ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

Када се говори о стручном усавршавању професора, неизоставно се говори и о наставничким компетенцијама, које представљају „динамичку комбинацију знања, когнитивних и практичних вештина, као и ставова и вредности које наставник уме да користи при обављању професионалних активности“ (Rangelov Jusović, Vizek Vidović, Grahovac, 2013, стр. 24–25, према: Gonzales & Wanegaar, 2008). Станковић (2010) уочава да увођење листа наставничких компетенција доприноси професионализацији наставничке струке. Оне, наиме, служе као „референтни оквир“ који помаже при „вредновању текуће праксе професионалног развоја, дефинисању националних приоритета, акредитовању програма стручног усавршавања“, а професорима омогућава самовредновање и „управљање сопственим професионалним развојем“ (Станковић, 2010, стр. 72).

У овом раду ауторка се служила референтним оквиром компетенција који је креирала Селви (2010), а на њему је и засновано емпиријско истраживање. Овај оквир одабран је јер поред општих наставничких компетенција садржи и компетенције које обухватају специфичне карактеристике енглеског језика струке. Приказ компетенција Селви (2010) допуњен је релевантним запажањима других аутора, као што су Петрић (2006), Гојков и Стојановић (2015) и Кржељ и Половина (2019).

Селви (2010, у Vidaković, 2016) идентификовала је девет група компетенција:

- 1) компетенције у вези са предметном материјом, која подразумева садржај стручне дисциплине;
- 2) истраживачке компетенције, које обухватају познавање истраживачких метода и техника, што омогућава осмишљавање и реализацију истраживања;
- 3) курикуларне компетенције, које се односе на креирање и имплементацију курикулума. Ваља напоменути да се под термином курикулум подразумева наставни садржај, методе, приступ, циљеви, материјали и начин оцењивања (Petrić, 2006);
- 4) компетенције у вези са целоживотним учењем, које се односе на способност и спремност наставника да континуирано уна-

пређује своје професионалне компетенције и да уједно код ученика подстиче развој вештина за целоживотно учење;

- 5) друштвено-културне компетенције, које подразумевају познавање друштвено-културних конвенција и образаца карактеристичних за окружење од стране професора и ученика, те развој свести код ученика о демократским вредностима, људским правима и сл.;
- 6) емоционалне компетенције, које обухватају „вредности, морал, веровања, ставове, анксиозност, мотивацију, емпатију професора и ученика“ (Selvi, 2010, стр. 171);
- 7) комуникативне компетенције, које поред концепта вербалне и невербалне комуникације, обухватају и интерперсоналне вештине, социјално одговорно понашање, социјалну кооперативност, асертивне социјалне вештине и сл. (Gojkov i Stojanović, 2015);
- 8) компетенције у области информационо-комуникационих технологија (ИКТ), које обухватају знања и вештине у вези са претраживањем, складиштењем, преношењем и производњом информација и способност критичког промишљања у вези са употребом ИКТ (Krželj i Polovina, 2019);
- 9) компетенције у вези са животним окружењем, које се односе на знања, ставове и вештине у вези са екосистемом, еколошким ресурсима и сл.

Када се ради о компетенцијама професора пословног енглеског језика питање које дуго времена заокупља истраживаче и практичаре јесте у којој мери професори треба да поседују знања из предметне дисциплине с којом је енглески језик у вези да би успешно обављали наставу. У том погледу, већина аутора (Barton, Burkart, Sever, 2010; Day & Krzanowski, 2011; Donna, 2000; Ellis & Johnson, 1994) сагласна је са тим да су професори страног језика струке првенствено професори језика. Они не морају да буду стручњаци из предметних дисциплина са којима је страни језик у вези (област економије и пословања у овом случају), али треба да теже унапређењу знања и вештина из наведених области како би могли да остваре подстицајну интеракцију са ученицима у вези са стручним темама.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Циљ истраживања у овом раду јесте стицање увида у ставове, потребе и очекивања професора пословног енглеског језика у средњим стручним школама (економским и економско-трговинским школама) у Србији у вези са стручним усавршавањем, како би се добила слика тренутног стања и конкретне смернице за унапређење ове области.

Истраживање⁷ је обухватило 29 професора, што се сматра пригодним узорком ако се узме у обзир број средњих стручних школа у којима је пословни енглески језик заступљен. Упитник је попунило 28 професорки, док је само један учесник у истраживању био мушког пола, што указује на то да су у овој струци заступљеније жене. Старост испитаника креће се у распону од 25 до 64 године, при чему највећи постотак (62,07%) припада старосној групи од 35 до 44 године. Учесници у истраживању пословни енглески језик предају између 3 месеца и 20 година, од чега највише њих (41,38%) има мање од 6 година радног искуства у овој области. Када се ради о академској титули, највећи проценат испитаника има завршене основне студије (68,97%). Звање мастера поседује 24,14%, магистра 6,90%, док међу испитаницима нема доктора наука. Ту ваља напоменути да је према Закону о основама система образовања и васпитања (Сл. гласник РС, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закони и 10/2019, члан 140), за рад у средњим школама предуслов поседовање титуле мастера за оне професоре који су основне студије уписали након 10. 9. 2005. год.

Упитник⁸ за ово истраживање сачинила је Видаковић (2016) на основу постојећих истраживања из релевантних области (Gabršček i Roeders, 2013; Glušac, 2012; OECD, 2013). Након питања о општим карактеристикама професора (пол, године старости, дужина радног стажа и академска титула коју поседују), уследило је још 10 питања отвореног, затвореног и комбинованог типа, која су се бавила следећим темама: припрема за рад у настави

⁷ Упитник и подаци у овом истраживању преузети су из истраживања које је ауторка спровела у докторској дисертацији (Vidaković, 2016). У овом раду фокус је на професорима средњих школа, док је у дисертацији спроведена обједињена анализа у којој су учествовали и професори пословног енглеског језика у високошколским установама и приватним школама страног језика.

⁸ Упитник је дат у прилогу.

пословног енглеског језика, фреквентност учешћа у програмима стручног усавршавања и типови активности које професори спроводе, критеријуми одабира програма стручног усавршавања, ставови професора о тренутном стању у вези са стручним усавршавањем у Србији, потребе професора пословног енглеског језика у погледу јачања професионалних компетенција и начини унапређења стручног усавршавања професора који пословни енглески језик предају у средњим школама.

Анкетирање је обављено током 2014. и 2015. године. Добијени подаци обрађени су квантитативно, путем методе дескриптивне статистике, и квалитативно, путем анализе садржаја, чиме је омогућено стицање увида у фреквентност и карактеристике појава истраживаних у склопу дате проблематике.

У наставку рада дат је приказ и тумачење резултата истраживања према малопре поменутих темама.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

ПРИПРЕМА ЗА РАД У НАСТАВИ ПОСЛОВНОГ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

Анкета је показала да већина испитаника није прошла припрему за рад у настави пословног енглеског језика. Наиме, од 29 испитаника, само је двоје професора имало организовану методолошку обуку – у оквиру средње школе, односно приватне школе страних језика у којој је професор додатно радио. Имајући у виду специфичности пословног енглеског језика у погледу наставничких компетенција, поседовање искуства у настави општег енглеског језика није довољно за успешну реализацију наставе пословног енглеског језика. Стога је потребно темељно осмислити припрему за професоре који започињу каријеру у области пословног енглеског језика, али и обезбедити континуирану педагошку подршку током рада у овој области. Поред обуке и активности усавршавања које би могле да организују и саме образовне институције, значајно би било и увођење области страног језика струке у студијски програм у току формалног образовања будућих професора енглеског језика.

ФРЕКВЕНТНОСТ УЧЕШЋА У ПРОГРАМИМА СТРУЧНОГ УСАВРШАВАЊА И ТИПОВИ АКТИВНОСТИ ЗА КОЈЕ СЕ ПРОФЕСОРИ ОПРЕДЕЉУЈУ

Нешто више од половине испитаника (51,72%) учествује у активностима стручног усавршавања једанпут у два или три месеца, њих 41,38% програме похађа једанпут до два пута годишње, а 6,90% два или више пута месечно. Иако су Правилником о сталном стручном усавршавању и напредовању звања наставника, васпитача и стручних сарадника (*Сл. гласник РС*, бр. 85/2013) дефинисане обавезе професора у погледу стручног усавршавања, резултати показују да је ситуација делимично задовољавајућа. Учешће у активностима стручног усавршавања једанпут до два пута годишње указује на непостојање континуитета, што умањује његову ефикасност. Узроке неповољног стања у вези са учешћем треба тражити у програмској понуди која не препознаје потребе професора пословног енглеског језика у довољној мери, о чему је било речи раније у раду, а на шта указују и одговори испитаника на питања у вези са релевантношћу и карактеристикама расположивих програма стручног усавршавања.

На основу анализе резултата у вези са врстама активности стручног усавршавања, семинари су на самом врху листе (93,10%), 65,52% испитаника прати стручну литературу, а нешто више од половине испитаника учествује у стручним скуповима (58,62%) и радионицама (51,72%). Потом следе опсервације и међусобно обучавање колега (44,83%), вођење портфолија професионалног развоја и учешће у вебинарима (34,48% по категорији). Исти постотак професора (24,14%) учествује у онлајн конференцијама или су активни у оквиру образовних група професора⁹, нешто мањи проценат (20,69%) похађа курсеве и/или обуке, а најмање заступљен вид усавршавања јесте акцино истраживање (6,90%). Уопштено говорећи, професори спроводе разнолике облике стручног усавршавања, што указује на то да постоји свест о важности овог процеса за професионални развој и унапређење педагошке праксе. Чињеница да се семинари јављају као доминантан облик усавршавања није изненађујућа – то је само наставак тренда из ранијих година (Polovina i Pavlović, 2010; Станковић

⁹ Образовна група професора (енгл. Professional Learning Network, Personal Learning Network) односи се на групу професора који се професионално повезују, углавном у виртуелном простору, „како би размењивали искуства, сарађивали на пројектима и сл. у циљу професионалног развоја и унапређења наставне праксе“ (Vidaković, 2016, стр. 352).

и др., 2013). Наиме, „донедавно су они (семинари) били једини тип усавршавања који је био бодован“ (Станковић и др., 2013, стр. 100). Ситуација се у међувремену променила, и према правилницима о стручном усавршавању из 2013. и 2018. год., бодују се различити видови стручног усавршавања, као нпр. обуке, учешће у стручним скуповима, зимским и летњим школама, пројекти мобилности и сл. Па ипак, неопходно је подстаћи професоре да у већој мери спроводе оне активности које се заснивају на савременим поставкама стручног усавршавања (континуитет, сарадња, рефлексивност), као што су акционо истраживање, међусобно обучавање колега, супервизија и сл. (Glušac, 2016; Petrić, 2005; Polovina, 2010). Узроци недовољне заступљености наведених активности вероватно леже у чињеници да наставници са њима нису упознати, док Анђелковић (2012, стр. 206) сматра да професори себе не виде као истраживаче, него то сматрају „додатним послом за који нису плаћени“.

КРИТЕРИЈУМИ ОДАБИРА ПРОГРАМА СТРУЧНОГ УСАВРШАВАЊА

Одлуке у вези са одабиром активности стручног усавршавања професори углавном доносе на основу више критеријума, при чему је најзаступљенији „важност програма за сопствени професионални развој“ (89,66%). Потом следе „акредитованост програма“ (58,62%), „место одржавања“ (51,72%), „цена“ (48,28%) и „време одржавања“ (44,83%), док је „професија и афилијација аутора програма стручног усавршавања“ важна за само 34,48% испитаника. Одабир првог критеријума од стране велике већине учесника у истраживању указује на то да су професори свесни и умеју да идентификују аспекте педагошке праксе које је неопходно побољшати. С друге стране, чињеница да је само трећина испитаника одабрала критеријум „професија и афилијација аутора програма стручног усавршавања“ јесте неочекивана. Наиме, она није у складу са ставом професора о значају који они придају компетентности едукатора, који су исказали у оквиру отвореног питања о начинима побољшања програма стручног усавршавања,¹⁰ јер је стручност предавача у уској вези са њиховом професијом. Уз то, добијени резултати упућују на закључак да је критеријуме као што су место и време одржавања потребно утврђивати у складу са потребама и могућностима професора, што би свакако

¹⁰ Последња тема у Одељку „Резултати и дискусија“.

позитивно утицало на фреквентност учешћа у активностима стручног усавршавања.

СТАВОВИ ПРОФЕСОРА О ТРЕНУТНОМ СТАЊУ У ВЕЗИ СА СТРУЧНИМ УСАВРШАВАЊЕМ У СРБИЈИ

У оквиру упитника професори пословног енглеског језика су изражавали своје мишљење у вези са одређеним тврдњама о стручном усавршавању у Републици Србији путем петостепене Ликертове скале („не слажем се уопште“, „не слажем се“, „нити се слажем, нити се не слажем“, „слажем се“, „слажем се у потпуности“). Дистрибуција одговора испитаника приказана је у Табели 1.

У којој мери се слажете са наведеним тврдњама?	Не слажем се уопште. (%)	Не слажем се. (%)	Нити се слажем, нити се не слажем. (%)	Слажем се. (%)	Слажем се у потпуности. (%)
Време одржавања програма стручног усавршавања је одговарајуће.	6,90%	20,69%	34,48%	37,93%	0,00%
Место одржавања програма стручног усавршавања је одговарајуће.	6,90%	20,69%	41,38%	31,03%	0,00%
Трошкови учешћа у програмима стручног усавршавања су прикладни.	20,69%	48,28%	20,69%	10,34%	0,00%
Понуђени програми стручног усавршавања су савремени и квалитетни.	10,34%	17,24%	44,83%	27,59%	0,00%
Знање стечено у оквиру програма стручног усавршавања могу да применим у свом наставном контексту.	6,90%	17,24%	41,38%	34,48%	0,00%

ТАБЕЛА 1: СТАВОВИ ИСПИТАНИКА У ВЕЗИ СА ТВРДЊАМА О КАРАКТЕРИСТИКАМА СТРУЧНОГ УСАВРШАВАЊА У СРБИЈИ.

Уопштено говорећи, професори нису исказали позитивно мишљење у вези са тренутним стањем стручног усавршавања у Србији. Када се ради о месту одржавања, релевантности и савремености програма усавршавања, те применљивости знања

стечених у оквиру активности усавршавања у наставној пракси, највећи постотак испитаника (41,38%, 44,83% и 41,38%) исказао је неодређен став „нити се слажем, нити се не слажем“, што указује на непостојање константности у погледу наведених компоненти. Када се посматрају преостали проценти, види се да је нешто више испитаника исказало слагање, него неслагање¹¹ у вези са тврдњама о прикладности места одржавања (31,03% према 27,59%) и применљивости програма (34,48% према 24,14%), док је са тврдњом у вези са релевантношћу и савременошћу програма једнак постотак испитаника изразио слагање и неслагање (27,58%). Када се ради о адекватности времена одржавања активности усавршавања, подједнак постотак сматра да је оно прикладно или има неодређено мишљење (37,93% и 34,48%), док 27,59% испитаника сматра да је време одржавања програма усавршавања неодговарајуће. Тврдња са којом је значајнији постотак испитаника исказао неслагање у вези је са финансијским средствима које је потребно издвојити за учешће у програмима стручног усавршавања. Наиме, чак 60,97% професора сматра да су трошкови похађања активности усавршавања неодговарајући, тј. превисоки. За свега 10,34% они су адекватни, док 20,69% испитаника има неодређен став.

Неповољно стање у вези са компонентама као што су место и време одржавања програма усавршавања, те трошкови учешћа може да се побољша већом заступљеношћу виртуелног стручног усавршавања, јер оно доприноси значајној уштеди времена и трошкова и даје могућност професорима да јачају компетенције темпом који њима одговара. То потврђује и став већине испитаника (76%) који су, између осталог, рекли:

Да, мислим да би [виртуелно усавршавање] било корисно. Све је више програма стручног усавршавања доступно преко интернета, јер је тај вид усавршавања бржи и економичнији;

Да, то је одлика савременог света који подразумева уштеду времена, али и новчаних средстава;

Да, због флексибилности и могућности да се сопственим темпом увежбава/ради и сл.

Када се ради о неповољном стању у вези са аспектима програма стручног усавршавања као што су квалитет и савременост, и

¹¹ Приликом тумачења, неслагање подразумева опције „не слажем се“ и „не слажем се уопште“.

применљивост новостечених знања у наставном контексту, сагледавању и решавању проблема допринело би увођење компоненте праћења примене знања и вештина стечених у оквиру стручног усавршавања. На овај начин могло би се објективно утврдити да ли су програми били релевантни, ефикасни и иновативни, и да ли је професорима потребно пружити додатну педагошку подршку у погледу интегрисања нових сазнања у наставну праксу. Уз то, значајно би било и унапређење система одабира програма који би били акредитовани, обезбеђивање обуке за водитеље програма и праћење квалитета њиховог рада.

У оквиру отвореног питања испитаници су могли додатно да прокоментаришу своје ставове. Неколико њих нагласило је значај децентрализације активности стручног усавршавања, што би смањило трошкове и учинило ове активности доступнијим. Поред тога, професори су указали на разлоге због којих расположиви програми не задовољавају њихове професионалне потребе:

Стручна усавршавања се највише баве основном школом, као и општим темама, а најмање стручним делом, пословним енглеским, као и литературом коју треба и како треба користити;

Често знање стечено на семинарима не може да се примени у условима радне установе (државне школе) и примереније је приватним школама и радионицама;

Сви семинари су врло слични, теме се понављају. На почетку каријере су били од велике помоћи, али сада након 10 година рада осећам засићење и потребу за новим сазнањима. Тренутно ми највише помаже савет колеге и опсервација њихове наставе и размена искустава.

Наведено указује на мањкавости у тренутном систему стручног усавршавања професора, али уједно даје смернице за предузимање одређених корака са циљем његовог унапређења. Наиме, на основу одговора испитаника изводи се закључак да је приликом креирања програма стручног усавршавања од великог значаја узимање у обзир како наставног контекста (у овом случају средња школа) тако и педагошког искуства професора, јер професори који имају дужи радни стаж у области пословног енглеског језика свакако имају другачије професионалне потребе од професора који су на почетку своје каријере.

ПОТРЕБЕ ПРОФЕСОРА ПОСЛОВНОГ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА У ПОГЛЕДУ
ЈАЧАЊА ПРОФЕСИОНАЛНИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Одговори испитаника на питање у вези са њиховим потребама за развој компетенција неопходних за успешно спровођење наставе пословног енглеског језика од кључног су значаја за унапређење области стручног усавршавања, јер дају директне смернице у погледу садржине која би тим програмима требало да буде обухваћена.

Професори су на скали од 0 (не постоји потреба) до 4 (постоји веома велика потреба) исказивали степен потребе за јачањем одређене групе компетенција. Листа компетенција креирана је на основу категоризације коју је сачинила Селви (2010). Анализа резултата показала је да је већина професора исказала значајан степен потребе за развојем свих наставничких компетенција – ознаке 3 и 4, које означавају висок и веома висок степен потребе одабрало је између 68% и 90% испитаника. Чак 89,66% професора је степеном 3, односно 4 изразило потребу за унапређењем знања и вештина из дисциплина са којима је пословни енглески језик у вези, а које су релевантне за рад са полазницима. У теоријском делу рада указано је на то да данас преовладава мишљење да професори треба да буду првенствено стручњаци у пољу подучавања страног језика, али да уједно треба да покажу спремност за унапређење знања и вештина из релевантних стручних области како би остварили интелигентну и подстицајну интеракцију са ученицима (Barton, Burkart, Sever, 2010; Day & Krzanowski, 2011; Donna, 2000; Ellis & Johnson, 1994). Према томе, резултати показују да су испитаници свесни значаја познавања стручне дисциплине за унапређење наставне праксе, те да им је потребно пружити педагошку подршку у том погледу.

Висок степен потребе испитаници су исказали и за јачањем компетенција у вези са применом курикулума – 51,72% професора потребу је изразила степеном 4, а 27,59% степеном 3, што указује на неопходност давања конкретнијих смерница у вези са остваривањем циљева наставе, имплементацијом садржаја, применом наставних метода и сл. Велика потреба за унапређењем ове и горе поменуте групе компетенција потврђује чињеницу да су се у улози наставника пословног енглеског језика нашли професори општег енглеског језика, од којих већина није прошла припрему или обуку за рад у овој области, а тренутна понуда програма усавршавања није им омогућила да у довољној мери развију релевантне компетенције.

На трећем месту налазе се ИКТ компетенције у контексту наставе пословног енглеског језика – исти постотак испитаника (37,93%) исказао је потребу за јачањем ове групе компетенција степеном 3 и 4. Развој ИКТ компетенција заступљен је у програмима стручног усавршавања, међутим запостављен је сегмент примене ИКТ (употреба алата, метода и сл.) у специфичним наставним контекстима као што је страни језик струке.

Исти постотак професора (68,97%) исказао је висок и веома висок степен потребе за јачањем компетенција у вези са креирањем курикулума, унапређењем комуникативних компетенција и упознавањем са најновијим и релевантним научним истраживањима у вези са учењем, наставом и језиком струке/пословним енглеским језиком. У овом трију ипак се издваја група компетенција у вези са креирањем курикулума, за чијим унапређењем је 20,69% испитаника исказало висок, а 48,28 веома висок степен потребе. Овакав резултат помало је изненађујућ имајући у виду да је курикулум за пословни енглески језик у средњим стручним школама (циљеви, исходи, садржина и сл.) детаљно утврђен Правилником о наставном плану и програму средњег стручног образовања у подручју рада економија, право и администрација (*Сл. гласник РС – Просветни гласник*, бр. 10/2012 и 1/2013 – испр.). Једино пак професори могу да имају недоумице у вези са одабиром адекватног наставног материјала за своје полазнике. Иако Министарство просвете, науке и технолошког развоја даје списак уџбеника за коришћење у настави, увидом у одговоре интервјуисаних испитаника (Vidaković, 2016) дошло се до сазнања да је често неопходно прилагодити уџбенике узрасту, знањима и интересовањима ученика.

Висок степен потребе професори су изразили и за јачањем комуникативних компетенција (37,93% професора потребу је исказало степеном 3, а 31,03% степеном 4), што показује да су они свесни њихове важности у наставничкој професији. „Узимајући у обзир да је наставни процес прожет различитим манифестацијама комуникације, њен квалитет је истовремено квалитет успешне наставе“ (Bjekić i Zlatić, 2006, у: Trivunović, 2018, стр. 123). Уз то, како би омогућили и самим ученицима да развију комуникативне компетенције, које су од великог значаја у остваривању комуникације у пословном свету, наставници треба да буду упознати са релевантним комуникативним методама, техникама и стратегијама.

Велика потреба јавља се такође за унапређењем педагошких знања и вештина релевантних за наставну праксу уопште. Наиме, 41,38% професора исказало је висок, а 27,59% веома висок степен потребе за добијањем подршке и конкретних смерница у вези са упознавањем са најновијим и релевантним научним истраживањима у вези са учењем, наставом и језиком струке/пословним енглеским језиком. Овакав резултат упућује на закључак да креатори програма стручног усавршавања треба да посвете пажњу и теоријским аспектима на којима почива настава страног језика уопште и страног језика струке. Утемељивањем наставне праксе у теорији може се допринети њеном унапређењу.

НАЧИНИ УНАПРЕЂЕЊА СТРУЧНОГ УСАВРШАВАЊА ПРОФЕСОРА КОЈИ ПОСЛОВНИ ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК ПРЕДАЈУ У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

Поред исказаних потреба за јачањем одређених група наставничких компетенција, конкретни предлози професора у вези са начинима побољшања тренутног стања стручног усавршавања дају кључне смернице за предузимање мера за унапређење ове области. Одговори испитаника на отворено питање о начинима унапређења стручног усавршавања заправо одражавају њихове ставове изнете у оквиру ранијих питања у упитнику и у складу су са владајућим ставовима у литератури у области страног језика струке и стручног усавршавања професора. Највећи број испитаника сматра да креатори програма стручног усавршавања треба да буду боље упознати са радним приликама и потребама професора како би понудили релевантне садржаје. Професори такође желе већу и тематски разноврсну понуду активности, као и већу заступљеност виртуелних облика усавршавања. Они су нагласили и значај обезбеђивања водитеља програма који су стручни, познају наставни контекст у ком професори раде и умеју да понуде иновативна решења која су примењива у наставној пракси. Наведено илуструју следећи коментари испитаника:

Програми се углавном односе на врло опште ствари и ретко решавају кључне проблеме;

Да се направи анкета и анализа потреба за стручно усавршавање;

Сматрам да је потребно да програми буду релевантни, тј. у складу са потребама запослених у Србији и да што већи број програма буде електронски организован;

Ангажовањем квалитетних и компетентних предавача и разноврснијим садржајем програма и сл.

Поред тога, професори су указали на важност децентрализације, како би им програми стручног усавршавања били доступнији, те предлажу смањење трошкова учешћа.

ЗАКЉУЧАК

Овај рад бави се стручним усавршавањем професора који наставу пословног енглеског језика држе у средњим стручним школама у Србији. Циљ је био стицање увида у њихове ставове, искуства и потребе у погледу стручног усавршавања како би се сагледало тренутно стање и добиле смернице за унапређење ове области.

Уопштено говорећи, резултати су показали да су професори пословног енглеског језика свесни значаја професионалног развоја за успешну реализацију наставе, међутим њихове потребе нису препознате у довољној мери од стране креатора програма стручног усавршавања. Наиме, иако постоје извесне сличности са курсевима општег енглеског језика, курсеви пословног енглеског језика захтевају шири спектар наставничких компетенција. Уочено је да велика већина професора није имала припрему за рад у области пословног енглеског језика. Професори предузимају различите облике усавршавања, при чему су најзаступљенији семинари, међутим стање у погледу фреквентности похађања програма и примене новостечених знања и вештина у пракси није повољно. Указано је на неопходност осавремењивања и подизања квалитета стручног усавршавања, што је у уској вези са одабиром компетентних едукатора, тема и начина извођења обука. Да специфичан наставни контекст професора пословног енглеског језика није препознат у довољној мери, указује и висок степен потребе који су професори исказали за јачањем различитих група наставничких компетенција, при чему се издвајају потреба за унапређењем знања и вештина из предметних области са којима је пословни енглески језик у вези, курикуларних компетенција, посебно у погледу имплементације курикулума и ИКТ компетенција у контексту наставе пословног енглеског језика. Поред тога, утврђивање времена и места у складу са потребама и могућностима професора, као и већа заступљеност виртуелног усавршавања могли би да побољшају ситуацију у погледу похађања стручног усавршавања.

Резултати до којих се дошло у овом раду значајни су у педагошком смислу јер нуде конкретне смернице за унапређење струч-

ног усавршавања професора који пословни енглески језик предају у средњим школама. Оно што чини ограничење истраживања јесте приказ резултата на основу само једног истраживачког инструмента. Употребом више инструмената, као што су нпр. интервју и опсервације, допринело би се дубљем и објективнијем сагледавању истраживачког проблема. Управо у том смеру може да иде даље истраживање ове области.

- ЛИТЕРАТУРА Закон о основама система образовања и васпитања. *Сл. гласник РС*, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закони и 10/2019.
- Закон о средњем образовању и васпитању. *Сл. гласник РС*, бр. 55/2013, 101/2017 и 27/2018.
- Каталог програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника за школску 2018/2019, 2019/2020. и 2020/2021 годину*. Београд: Завод за унапређење образовања и васпитања. Преузето са <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/all&oblast=15>.
- Правилник о наставном плану и програму средњег стручног образовања у подручју рада економија, право и администрација. *Сл. гласник РС – Просветни гласник*, бр. 10/2012 и 1/2013 – испр.
- Правилник о наставном плану и програму средњег стручног образовања у подручју рада економија, право и администрација. *Сл. гласник РС – Просветни гласник*, бр. 6/2019.
- Правилник о сталном стручном усавршавању и напредовању звања наставника, васпитача и стручних сарадника. *Сл. гласник РС*, бр. 85/2013.
- Правилник о сталном стручном усавршавању и напредовању звања наставника, васпитача и стручних сарадника. *Сл. гласник РС*, бр. 81/2017 и 48/2018.
- Правилник о стандардима компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја (2011). *Просветни гласник, Сл. гласник РС*, бр. 5/2011.
- Станковић, Д., Ђерић, И., Милин, В. (2013). Правци унапређивања стручног усавршавања наставника у Србији: перспектива наставника основних школа. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 45 (1), 86–107. Преузето са <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0579-6431/2013/0579-64311301086S.pdf>.
- Andelković, A. (2012). *Profesionalni razvoj nastavnika i njihov vaspitni koncept u svetlu teorija vaspitanja i obrazovanja* (neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Barton, D., Burkart, J., Sever, C. (2010). *The Business English Teacher*. Peaslake: Delta Publishing.

- Beara, M. i Okanović, P. (2010). Spremnost na profesionalni razvoj nastavnika: Kako je izmeriti? *Andragoške studije*, 1, 47–60. Preuzeto sa <http://www.as.edu.rs/search?n=2010-1&l=sr>.
- Bjekić, D., i Zlatić, L. (2006). Komunikaciona kompetencija nastavnika tehnike. U: D. Golubović (ur.), *Zbornik radova naučno-stručnog skupa Tehničko obrazovanje u Srbiji – TOS 06* (471–478). Čačak: Tehnički fakultet.
- Day, J. & Krzanowski, M. (2011). *Teaching English for Specific Purposes: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Donna, S. (2000). *Teach Business English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Džinović, V. (2010). Principi podsticanja individualne promene u profesionalnom razvoju nastavnika. U: N. Polovina i J. Pavlović (prir.), *Teorija i praksa profesionalnog razvoja nastavnika* (147–170). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Dudley-Evans, T. & St John, M. J. (1998). *Developments in English for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, M. & Johnson, Ch. (1994). *Teaching Business English*. Oxford: Oxford University Press.
- Frendo, E. (2005). *How to Teach Business English*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Foord, D. (2009). *The Developing Teacher*. Peaslake: Delta Publishing.
- Gabršček, S. i Roeders, P. (2013). *Poboljšanje kvalitete sustava stručnog usavršavanja odgojno-obrazovnih radnika*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje. Preuzeto sa http://www.azoo.hr/images/pkssuor_dokumenti/130429_C1_Analiza_AZOO_INSETT_system_TNA_?n_compl_HR.pdf.
- Glušac, T. (2012). *Report on the Survey of Professional Development for English Language Teachers in Serbia*. Neobjavljen rukopis.
- Glušac, T. (2016). *Međusobno obučavanje kolega kao oblik stalnog stručnog usavršavanja profesora engleskog jezika: teorijski, metodološki i praktični aspekti* (e-disertacija). Filozofski fakultet, Novi Sad. Preuzeto sa http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/edis07_Glusac.pdf.
- Gojkov, G. i Stojanović, A. (2015). *Didaktičke kompetencije i Evropski kvalifikacioni okvir*. Beograd: Srpska akademija obrazovanja.
- Gonzales, J. M. & Wanegaar, R. (2008). *Tuning Educational Structures in Europe. Universities' Contribution to the Bologna Process. An Introduction*. Bilbao: Publicaciones de la Universidad de Deusto.
- Krželj, K. i Polovina, A. (2019). Značaj ključnih kompetencija iz perspektive nastavnika stranih jezika. *Andragoške studije*, 1, 111–134.
- OECD. (2013). *Teaching and learning international survey (TALIS)*. Retrieved from <http://www.oecd.org/education/school/talis-2013-Teacher-questionnaire.pdf>.

- Pešikan, A., Antić, S., Marinković, S. (2010). *Analiza koncepcije usavršavanja nastavnika u Srbiji: proklamovani i skriveni nivo*. Preuzeto sa <http://www.sanu.ac.rs/odbor-obrazovanje/Prilozi/PesikanEtAl.pdf>.
- Petrić, R. (2006). *Rečnik reforme obrazovanja*. Novi Sad: Platoneum – Misao – Pedagoški zavod Vojvodine.
- Polovina, N. (2010). Supervizija i mentorstvo u obrazovanju: mogućnosti povezivanja teorije i prakse. U: N. Polovina i J. Pavlović (prir.), *Teorija i praksa profesionalnog razvoja nastavnika* (195–219). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Polovina, N. i Pavlović, J. (2010) Odnos teorije i prakse – od neproduktivnog rascepa do obogaćujuće uzajamnosti. U: N. Polovina i J. Pavlović (prir.), *Teorija i praksa profesionalnog razvoja nastavnika* (105–126). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Rangelov Jusović, R., Vizek Vidović, V. i Grahovac, M. (2013). Okvir nastavničkih kompetencija. Pristup ATEPIE. U: V. Vizek Vidović i Z. Velkovski (ur.), *Nastavnička profesija za 21. vek* (24–39). Beograd: Centar za obrazovne politike. Preuzeto sa http://www.cep.edu.rs/public/Nastavnicka_profesija_za_21_vek.pdf.
- Richards, J. C. & Farrell, Th. S. C. (2005). *Professional Development for Language Teachers. Strategies for Teacher Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Selvi, K. (2010). Teachers' competencies. *Cultura. International Journal of Philosophy of Culture and Axiology*, 7 (1), 167–175.
- Stanković, D. (2010). Mesto kompetencija u profesionalnom razvoju nastavnika. U: N. Polovina i J. Pavlović (prir.), *Teorija i praksa profesionalnog razvoja nastavnika* (63–84). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Trivunović, B. (2018). Komunikacione kompetencije univerzitetskih nastavnika. *Pedagoška stvarnost*, LXIII (2), 120–131.
- Vidaković, M. (2016). *Nov model stručnog usavršavanja profesora poslovnog engleskog jezika u Srbiji: teorijski, metodološki i praktični aspekti* (neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Zindović-Vukadinović, G. (2010). Kritički osvrt na profesionalni razvoj nastavnika. U: N. Polovina i J. Pavlović (prir.), *Teorija i praksa profesionalnog razvoja nastavnika* (85–102). Beograd: Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja.

 ПРИЛОГ

УПИТНИК ЗА ПРОФЕСОРЕ ПОСЛОВНОГ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

* Обавезно питање

1) Пол испитаника*

1. Мушки
2. Женски
- 2) Колико имате година?*
- 3) Која је ваша академска титула?*

 1. Завршене основне академске студије
 2. Мастер
 3. Магистар
 4. Доктор наука
 5. Немам академско звање

- 4) Колико година предајете пословни енглески језик?*
- 5) Да ли сте пре почетка рада у настави пословног енглеског језика имали неку врсту обуке за дату област? Уколико јесте наведите о чему се ради и на који начин Вам је помогла у каснијем раду.*
- 6) Колико често учествујете у програмима стручног усавршавања?*

 1. Једанпут месечно
 2. Два или више пута месечно
 3. Једанпут у два или три месеца
 4. Једанпут или двапут годишње
 5. Не похађам програме стручног усавршавања.

- 7) На које начине се усавршавате?*

 1. Семинари
 2. Радионице
 3. Стручни скупови
 4. Курсеви и обуке
 5. Зимске и летње школе
 6. Опсервације и међусобно обучавање колега
 7. Вођење портфолија професионалног развоја
 8. Акционо истраживање
 9. Праћење стручне литературе
 10. Вебинари
 11. Онлајн конференције
 12. Образовне групе професора (укључујући и виртуелне групе)
 13. Друго:

- 8) Којим се критеријумима водите приликом одабира програма стручног усавршавања?*

 1. Место одржавања

2. Време одржавања
3. Цена
4. Да ли је програм акредитован
5. Професија и афилијација аутора програма
6. Важност програма за сопствени професионални развој
7. Остало:

9) У којој мери се слажете са наведеним тврдњама?*

	Не слажем се уопште.	Не слажем се.	Нити се слажем, нити се не слажем.	Слажем се.	Слажем се у потпуности.
Време одржавања програма стручног усавршавања је одговарајуће.					
Место одржавања програма стручног усавршавања је одговарајуће.					
Трошкови учешћа у програмима стручног усавршавања су прикладни.					
Понуђени програми стручног усавршавања су савремени и квалитетни.					
Знање стечено у оквиру програма стручног усавршавања могу да применим у свом наставном контексту.					

- 10) Да ли имате неки додатни коментар у вези са претходним питањем?
- 11) Какве су Ваше потребе у вези са даљим усавршавањем? Одаберите опције од 1 (најмања потреба) до 4 (највећа потреба), или 0 (уколико не постоји потреба за усавршавањем у оквиру наведене области).*

	1	2	3	4	0
Унапређење знања и вештина из дисциплина са којима је пословни енглески језик у вези, а које су релевантне за рад са полазницима.					
Упознавање са најновијим и релевантним научним истраживањима у вези са учењем, наставом и језиком струке/пословним енглеским језиком.					

Унапређење компетенција у вези са креирањем курикулума (анализа потреба, осмишљавање курса и постављање циљева, креирање плана и програма, одабир/креирање наставног материјала).					
Унапређење компетенција у вези са применом курикулума (примена наставних садржаја, остваривање задатих циљева, наставна средства, наставне методе, евалуација постигнућа полазника итд.).					
Унапређење комуникативних компетенција (комуникација и сарадња са полазницима, колегама, широм заједницом).					
Унапређење компетенција у вези са употребом информационо-комуникационих технологија у настави пословног енглеског језика.					

- 12) Да ли постоји нека област у вези са наставом пословног енглеског језика коју бисте желели да унапредите, а није обухваћена претходним питањем?
- 13) Да ли бисте желели да се више програма стручног усавршавања одвија електронским путем?* (Молим Вас да образложите Ваш одговор.)
- 14) На који начин сматрате да се програми стручног усавршавања могу побољшати?*

MIRNA M. VIDA KOVIĆ

UNIVERSITY OF NOVI SAD

FACULTY OF ECONOMICS IN SUBOTICA

SUMMARY

PROFESSIONAL DEVELOPMENT – PERSPECTIVE OF BUSINESS ENGLISH TEACHERS IN VOCATIONAL HIGH SCHOOLS IN SERBIA

This paper addresses professional development of teachers who run Business English courses in vocational high schools in Serbia. The analysis of professional development programmes offered in Serbia indicated that Business English teachers' needs are not sufficiently met. Therefore, by investigating teachers' attitudes, experience, and needs with regard to professional development, it is possible to gain valuable guidelines which might help improve the overall situation. The research, which was of both quantitative and qualitative nature, was conducted with 31 respondents who were asked to complete the questionnaire which centred on the topics such as frequency of attending professional development (PD) programmes, criteria for selecting them, types of PD activities that teachers undertake, attitudes towards features of PD programmes such as quality, relevance, applicability, etc., teachers' needs in

terms of strengthening various professional competences (e.g. field competences, curricular competences, ICT competences, etc.), ways of improving professional development programmes and the like. The teachers' responses confirmed that the current situation regarding professional development in Serbia is unfavourable, but also reflected their understanding and awareness of the importance of this process for building their professional identity and improving their pedagogical practices. The respondents expressed a high level of need for developing both general and specific teaching competences. They also highlighted the importance of being provided with contemporary, relevant and applicable programmes which are delivered by educators who are well acquainted with both pedagogical theory and teachers' working environment. Taking into account teachers' needs while choosing the location and determining the time of PD activities could additionally increase PD attendance. Another factor that could improve the overall situation regarding professional development is the greater presence of virtual PD programmes.

KEYWORDS: professional development; Business English; Business English teacher.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).
This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).